

Stručni članak

Primljeno 4.5.2020, prihvaćeno za objavljivanje 14.10.2020.

Prof. dr. sc. Dževad Šošić

Fakultet islamskih nauka u Sarajevu

dzevdo69@gmail.com

TRADICIONALNI PRISTUP KIRĀ'ETIMA

Sažetak

Pitanje statusa kirā'eta u odnosu na integralni kur'anški tekst bilo je predmet razilaženja među islamskim učenjacima. Jedni su kirā'ete poistovjećivali s Kur'anom, drugi su pravili distinkciju između ta dva pojma, dok su treći u tome vidjeli odnos dijela i cjeline. Različiti pogledi na pojavu i ulogu kirā'eta u tradiciji čitanja Kur'ana utjecali su na diferentne teorijske i praktične pristupe tom kur'anškom specifikumu. U ovom radu pokušali smo da prezentiramo najvažnije pristupe fenomenu kirā'eta, bez obzira da li se radi o povijesnom, pravnom, tefsirskom ili lingvističkom kontekstu, pristupe koji reflektiraju principe islamskog učenja sadržane u Kur'anu i Sunnetu te kao takvi predstavljaju valjane smjernice svima koji govore ili pišu o ovoj tematici.

Ključne riječi: Kur'an, *kirā'eti*, sedam harfova, imami, *tilāvet*, preferencija, *tedžvīd*.

Uvod

Za očekivati je da muslimani koji čitaju i promišljaju asni Kur'an znaju da su *kirā'eti* objavljeni ukras Kur'ana čijim posredstvom se vrši realizacija izgovora kur'anškog teksta u njegovim fonetskim, morfološkim, sintaksičkim i semantičkim finesama, što šerijatske norme čini jasnijim, a razumijevanje Kur'ana potpunijim. Budući da *kirā'ete* odlikuje međusobna glasovna harmoničnost, zadivljujuća značenjska komplementarnost te očuvana leksička koherentnost, oni se mogu tretirati kao što se tretiraju ajeti integrirani zajedničkom tematikom, ritmom i završecima. Zadivljujućim stilskim efektima i primamljivim konciznim formama što se reflektiraju na semantičkim obzorjima

kur'anskog *nazma*¹ *kirā'eti* učestvuju u savršenstvu kur'anske nadnaravnosti.

Još uvijek je na snazi božanski izazov ljudima da sačine barem jednu suru koja bi mogla parirati jezičkoj, semantičkoj i stilskoj ljepoti Kur'ana. Taj će izazov ostati otvoren do Sudnjeg dana kako ljudi ne bi imali izgovor pred Uzvišenim Allahom poslije dokaza koje im je Vjerovjesnik, s.a.v.s., predočio. K tome, treba imati na umu da se Gospodar obavezao na čuvanje autentičnosti Kur'ana, njegovih ajeta, rečenica, riječi i harfova, uključujući način njihovog citiranja (*tilāvet*) i raznolike forme njihovog izgovora (*kirā'ete*). Ni jednoj knjizi nije posvećeno toliko pažnje, niti je neka knjiga bila razlogom nastanka toliko naučnih disciplina kao što je to slučaj s Kur'anom. Jedna od tih disciplina svakako je nauka o *kirā'etima* koju zanima tradicija prenošenja Kur'ana od vremena njegovog objavljivanja do naših dana, pogotovo evidentirani načini glasovne realizacije njegovih riječi i harfova. S obzirom da je riječ o izuzetno značajnoj kur'anskoj nauci cilj nam je da se u ovom tekstu pozabavimo odrednicama te nauke prije nego što pređemo na srž ovoga rada, odnosno tradicionalni pristup *kirā'etima*.

1. Nastanak *kirā'eta*

Kirā'eti, kao varijante izgovora kur'anskih riječi, pojavljuju se uporedo sa samim objavljivanjem Kur'ana u svjetlu najlegitimnije primjene, oličene u Poslanikovom, s.a.v.s., učenju Kur'ana (Ibnul-Ġazari, *Munġid*, bez god. izdanja: 3). Potvrđeni su autentičnim hadisom o *sedam harfova* koji predstavljaju olakšicu muslimanskom ummetu prilikom učenja Kur'ana u vidu dijalekatskih specifičnosti ili gramatičkih formi određenih riječi, sintagmi ili rečenica. Razlika među tim harfovima se očitovala i kroz praksu ashaba Allahovog Poslanika, s.a.v.s. Oni su slijedili način učenja Kur'ana koji su recipirali od Poslanika, s.a.v.s., ili od nekih poznatih karija među ashabima. Dosljedno slijeđenje samo jednog načina učenja Kur'ana bio je razlog što su neki harfovi bili označeni imenima karija koji su taj način (harf) popularizirali, kao

¹ Za Kur'anski tekst često se upotrebljava termin *nazm*, čime se ukazuje na njegovu vrhunsku stilsku ljepotu. Ovim terminom Arapi su označavali najljepše književne forme, poput poezije i rimovane proze.

npr., harf Abdullāha b. Mes'ūda, harf Ubejja b. Ka'ba, harf Abdullāha b. Abbāsa i sl. (Makki, 1979:29-30) Ti harfovi su se raširili među ashabima, zatim među tabi'īnima te je uslijedilo njihovo prakticanje u gradovima i provincijama tadašnje islamske države. Pojavile su se brojne kiraetske predaje, neke su bile poznate i pouzdane, a druge pojedinačne i sumnjive, što je bio povod da halifa Osmān, r.a., naredi kodifikaciju Mushafa kako bi se prakticanje pouzdanih *kirā'eta* pravopisno osiguralo, a upotreba neautentičnih *kirā'eta* stavilo izvan šerijatskih okvira (Muḥaysin, bez god. izdanja: 143). Krajem prvog, zatim tokom drugog i trećeg hidžretskog vijeka na scenu stupaju kiraetski imami i ravije, dokazani i konsenzusom prihvaćeni autoriteti iz oblasti učenja Kur'ana. Njihov rad, trud i angažman doveli su do sistematizacije i standardizacije normi čitanja Kur'ana, čime su udareni i temelji nauke o *kirā'etima* u teorijskom smislu.

Mnogo je djela napisano iz oblasti *kirā'eta*, a među najvažnijim su svakako sljedeća:

1. *As-Sab'a*, autora Abu Bakra b. Muḡāhida al-Bagdādija (umro 324. h.g.). Nakon detaljne studije i analiza brojnih kiraetskih verzija Ibn Mudžāhid je sabrao autentične rivajete sedam najpoznatijih imama u kiraetima i uvrstio ih u djelo koje je nazvao *As-Sab'a (Sedmerica)*. Ibn Mudžāhida su svojevremeno smatrali vodećim autoritetom u kiraetskoj nauci, povjerljivim i odgovornim kritičarem, koji je odvojio autentične (*mutevātir*) kiraetske predaje od mnoštva neautentičnih (*šāzz*), makar se odnosile na nekog od sedam kiraetskih imama. To je razlog što je njegovo djelo *As-Sab'a* doživjelo ogromnu popularnost među islamskim učenjacima i što je postalo fundamentalnim štivom u teorijskoj i primjenjenoj kiraetskoj nauci.

2. *Hirzul-amāni wa waḡh at-tahāni fil-qirā'āt as-seb'*, poznatije kao *Aš-Šātibijya*, autora Al-Qāsima b. Firruha aš-Šātibija (umro 590. h. g.): pomoću ovog djela se izučava i primjenjuje sedam *mutevātir kirā'eta* čiji su predajni putevi evidentirani u djelu *At-Taysīr*, autora Abu Amra ad-Dānija (umro 444. h. g.).

3. *Ad-Durra al-muḏī'a fil-qirā'āt at-tlāt al-mutatammima lil-'ašr*, autora Abul-Ḥayra Muḡammada b. Muḡammada Ibnul-Ġazarija (umro 833. h. g.): djelo služi za izučavanje i primjenu tri dodatna *kirā'eta* uz sedam već spomenutih u *Šātibijji*, što omogućava primjenu deset *mutevātir kirā'eta* s reduciranim

predajnim putevima te se, stoga, nazivaju „malim *kirā'etima*“ (*al-qirā'āt al-'ašr aš-šugrā*).

4. *Ṭayyiba an-našr fil-qirā'āt al-'ašr*, također autora Ibnul-Ġazarija: sam naziv govori da *Ṭajjiba* obuhvata sadržaj djela *An-Našr fil-qirā'āt al-'ašr*. Zahvaljujući *Ṭajjibi* danas se izučava i primjenjuje deset *kirā'eta* koji se nazivaju „velikim *kirā'etima*“ (*al-qirā'āt al-'ašr al-kubrā*).

2. Šerijatski stav o prihvatanju autentičnosti *kirā'eta*

Islamski ummet ima jedinstven stav o tome da se tekst Kur'ana čita na deset autentičnih *kirā'eta*, odnosno dvadeset *rivājeta* (Al-Bannā, 1987:20-32), bilo to u namazu ili izvan namaza. Svaki drugi način čitanja kur'anskog teksta, neke kur'anske riječi ili harfa smatra se neautentičnim *kirā'etom* (*šāzz*) te se njegova upotreba u smislu *tilāveta* tretira kao kršenje šerijatskih normi ustanovljenih konsenzusom islamskih učenjaka – *idžmā'om*. Na osnovu toga može se konstatirati da je obaveza svakog muslimana i muslimanke prihvatanje autentičnosti spomenutih *kirā'eta*, odnosno nije dozvoljeno negiranje, osporavanje ili odbijanje bilo koje kiraetske varijante evidentirane putem pouzdane predaje koja ima status *tevātura*.

Jasno je da se kur'anski tekst može čitati samo na autentičan način primjenom bilo kojeg od priznatih *kirā'eta* koji su do nas dospjeli pozdanom predajom od Poslanika, s.a.v.s., te da se među njima ne može praviti razlika u smislu vjerodostojnosti i validnosti, na način da se neki *kirā'et* prihvata i primjenjuje, a drugi odbija i njegova primjena marginalizira. Poznati autoritet u oblasti *kirā'eta* Ibnul-Džezeri kaže: „Prihvatanje bilo koje kiraetske predaje utvrđene pouzdanom predajom od Poslanika, s.a.v.s., je obaveza (*vādžib*). Niko među muslimanima nema pravo da tu obavezu osporava, nego mora da u nju vjeruje i svaki autentični *kirā'et* tretira kao objavljenu komponentu Kur'ana, zato što jedan *kirā'et* u odnosu na drugi *kirā'et* ima status jednog ajeta u odnosu na drugi ajet, u svaki ajet se vjeruje, njegovo značenje, pruku ili propis se prihvataju i sukladno njima postupa, tako da se ne može propis zasnovan na jednom *kirā'etu* zanemariti zbog postojanja drugog *kirā'eta* pod izgovorom da se nalaze u međusobnoj koliziji.“ (Ibnul-Ġazari, bez god. izdanja: 1/51)

3. Šeriatski status izučavanja i primjene *kirā'eta*

Nema sumnje da je kolektivna obaveza (*fard kifāje*) izučavanje kiraetske nauke i prenošenje tog znanja na jedan dio muslimanske populacije, odnosno osobe koje imaju dar, talent, motivaciju i želju da se bave tom naukom u teorijskom i praktičnom smislu. Time se čuva izgovorna dimenzija kur'anskog teksta i sprečava zanemarivanje, zaboravljanje ili nestajanje bilo čega što predstavlja sastavnu komponentu kur'anskog *nazma*. Oslanjanje na tradiciju usmenog poučavanja (*al-iqrā'*) te na znanje i vještinu autoriteta iz oblasti *kirā'eta* (*šujūh*) čiji sened kontinuirano seže do Poslanika, s.a.v.s., ključni je moment u njegovanju i širenju kiraetske nauke, kao i očuvanju primjene manje poznatih kiraetskih varijanti koje pripadaju autentičnoj kategoriji. U tom smislu Al-Bagawi kaže: „Kao što ljudi pokazuju svoju pobožnost slijedeći kur'anske norme, odredbe i propise, jednako tako oni pokazuju pobožnost čitanjem i njegovanjem izgovora njegovih harfova u skladu s pravopisom Osmanovih mushafa o kojima su se ashabi usaglasili, ne odstupajući od tog pravopisa te zacrtanih metodoloških principa poznatih učača Kur'ana, nasljednika ashaba i tabi'īna, autoriteta u toj oblasti za koje su se muslimani opredijelili.“ (Al-Bagawi, 1989:1/5).

4. Distinkcija između autentičnih i neautentičnih *kirā'eta*

Zahvaljujući nesebičnom angažmanu, trudu i posvećenosti ranijih generacija islamskih učenjaka mi danas imamo jasnu situaciju kada je riječ o vjerodostojnim načinima čitanja Kur'ana. Deset sačuvanih *kirā'eta*, odnosno dvadeset *rivājeta* održavaju statut *tevātura*² kur'anskog teksta. Kur'an je, prema definiciji, Allahov govor koji je dostavio poslaniku Muhammedu, s.a.v.s., putem objave melek Džibril, njegovo čitanje je ibadet, a tekst i značenje nadnaravni, prenesen je *tevātur* predajom i zapisan u Mushafu počevši od sure El-Fatiha do sure En-Nās. Stoga, svaka izgovorna forma Kur'ana sačuvana u praktičnoj primjeni deset

² *Tevātur* kur'anskog teksta jeste njegova neupitna autentičnost potvrđena putem *mutevātir* predaje, tj. iz generacije u generaciju načine artikulacije kur'anskih riječi prenosi toliki broj pouzdanih prenosilaca da je nemoguće posumnjati u njihovu vjerodostojnost.

mutevātir kirā'eta ima status Objave, za razliku od kiraetskih formi koje odudaraju od utvrđenih kriterija vjerodostojnosti te se, kao takve, koriste samo u tefsirske ili lingvističke svrhe, ali nikad u statusu kur'anskog teksta (Šošić, 2014:113). Napisana su i zasebna djela u koja su uvršteni neautentični (*šāzz*) *kirā'eti*, što olakšava njihovu identifikaciju, klasifikaciju i sistematizaciju te naučni pristup problematici koja im je svojstvena. Među poznatijim djelima su: *Al-Muḥtasab fī tabyīn wuḡūh al-qirā'āt wa'l-'īdāh 'anhā* autora Ibn Ğinnija, *Al-Qawl al-džāzz li man qara'a bi aš-šawāzz* autora Abul-Qāsima an-Nuwayrija, *Al-Qirā'āt aš-šāzza* autora Abdul-Fattāḥa al-Qāḍija, *Muḥtaṣar šawāzz al-qirā'āt min kitāb al-Badī' li'bni Ḥālawayh* autora Abu Abdullāha al-Ḥusayna b. Aḥmada i dr.

5. Distinkcija između pojmova sedam harfova i sedam *kirā'eta*

Budući da se u prošlosti događala konfuzija kod neupućenih u pogledu pravilne percepcije pojmova *sedam harfova* i *sedam kirā'eta*, što je dovelo do stavljanja znaka jednakosti između ta dva pojma, islamski autoriteti su često upozoravali na tu pojavu. Stoga, nailazimo u tefsirskoj i kiraetskoj literaturi na napomene ili pojašnjenja gdje se apostrofira da *sedam harfova* predstavlja sedam arapskih dijalekatskih specifičnosti uključenih u tekstualnu i izgovornu (*tilāvetsku*) strukturu Kur'ana u vidu olakšice prvoj generaciji muslimana koji su pripadali različitim arapskim plemenima i govorili svojim karakterističnim narječjima, kao što se apostrofira da *sedam kirā'eta* predstavlja načine čitanja Kur'ana koje su njegovali i raširili kiraetski imami za čiji izbor se opredijelio Ibn Mudžāhid u poznatom djelu *Kitāb as-sab'a* u četvrtom vijeku po Hidžri (Qurṭubi, 1996:1/59-60). Konsenzusom islamskog ummeta njihovi *kirā'eti* su prihvaćeni kao najpouzdaniji i najvjerodostojniji pa se njihova primjena zadržala do naših dana. Može se konstatirati da su ti *kirā'eti* svojim obimom samo dio *sedam harfova* koji je sačuvan i nije bio predmet derogacije. Prema tome, *sedam harfova* je u svakom pogledu općenitiji pojam od *sedam kirā'eta*, što je činjenica koju svaki musliman treba imati u vidu, pogotovo osobe koje se bave islamskim naukama.

6. Kiraetski imami nisu začetnici *kirā'eta*

Neutemeljene su i pogrešne predodžbe da su začetnici *kirā'eta* kiraetski imami po kojima su *kirā'eti* dobili nazive. Istina je da su ti imami imali ulogu u širenju i populariziranju *kirā'eta* koje su zastupali, prakticirali i prenosili, a nikako da su oni bili kreatori različitih varijanti čitanja kur'anskog teksta. U tom smislu, evidentirane su brojne izjave islamskih učenja, tedžvidskih stručnjaka i kiraetskih eksperata u kojima opovrgava bilo kakva mogućnost povezivanja nastanka *kirā'eta* s djelovanjem kiraetskih imama. Jedna od tih je, svakako, izjava Ibnul-Džezerija u kojoj kaže: „Mi smo čvrsto ubijedeni da pripisivanje različitih varijanti čitanja kur'anskog teksta ashabima ili nekim drugim učačima mimo ashaba može jedino značiti da su ti učači zaslužni za dosljednu primjenu varijante koja im se pripisuje, za njezino preferiranje, prakticiranje i metodološko izučavanje, i ništa drugo. Takav je slučaj i s pripisivanjem *harfova* i *kirā'eta* imamima i njihovim ravijama, što znači da je taj i taj karija ili taj i taj imam odabrao određenu jezičku varijantu među *kirā'etima* prema kojoj je čitao Kur'an, na njoj ustrajavao i druge poučavao pa je zahvaljujući njegovom autoritetu i ugledu ta varijanta dobila naziv po njegovom imenu, a ne po imenu nekog drugog karije. Dakle, oslovljavanje *kirā'eta* je oslovljavanje u smislu dosljednosti, ustrajnosti i istručnosti, a nipošto u smislu nečega što bi značilo inoviranje, kreiranje i ljudsko uplitanje.“ (Ibnul-Ġazari, 1/52).

7. Usklađenost i komplementarnost autentičnih *kirā'eta*

Svaki autentični *kirā'et* ima svoju formalnu i semantičku vrijednost koja je u suglasju s drugim *kirā'etima*. Nemoguće je naći nesuglasje između dvije ili više kiraetskih varijanti u smislu da jedna sadrži šerijatsku dozvolu, a druga zabranu ili restrikciju. Među autentičnim *kirā'etima* vlada komplementarnost: neki *kirā'eti* sadrže dodatno značenje u odnosu na druge *kirā'ete*, ili objašnjavaju konciznost, ili ograničavaju pojmovnu neograničenost, ili specificiraju pojmovnu općenitost. Od Ibn Mes'ūda se prenosi sljedeća konstatacija: „Ne razilazite se i ne sporite oko Kur'ana, jer u njemu nema nesuglasja niti odstupanja! Allahov imperativ je jedinstven! Kada bi jedan način čitanja sadržavao naredbu, a drugi zabranu, to bi značilo kontradiktornost,

ali takvo što ne može biti svojstveno autentičnom, univerzalnom i nadnaravnom tekstu Kur'ana. Ko bude čitao Kur'an na jedan način (harf), nije mu dozvoljeno da zanemari taj način svojevolutno, zato što poricanje jednog harfa znači poricanje svih ostalih harfova.“ (Zurqāni: 1/186-187). Na ovu konstataciju Ibn Mes'ūda upućuje i Poslanikovo, s.a.v.s., odobravanje dvojici učaća koji su se sporili oko čitanja neke kur'anske sure. I jednom, i drugom učaču Poslanik, s.a.v.s., je kazao: „Dobro si proučio! Tako je objavljeno!“ (Asqalāni, 1988:8/639, br. hadisa: 4992).

8. Pravilna percepcija kiraetskih naspram fikhskih razilaženja

Budući da se često spominju razilaženja među islamskim pravnicima gotovo u svim pitanjima koja imaju normativni karakter, moguće je da se nametne predodžba kako se slična razilaženja događaju među kiraetskim autoritetima. Ranije je naglašeno da su sve autentične kiraetske razlike dio kur'anskog *nazma* i kao takve tretiraju se kao dio Objave. Međutim, fikhske razlike su rezultat idžtihada. Svaki mezheb u odnosu na drugi je ispravan, ali istovremeno i podložan mogućoj manjkavosti, odstupanju ili pogrešci, za razliku od kiraetskih mezheba koji su jedni spram drugih ispravni i nisu podložni pogrešci. Prema tome, razilaženja među karijama rezultat su selekcije ove ili one kiraetske predaje, dok su razilaženja među pravnicima rezultat legitimnog znanstvenog promišljanja i korištenja adekvatne metodologije prilikom izvođenja šerijatskih normi.

9. Legitimnost primjene svih autentičnih kiraetskih predaja

Nastojanje da se Kur'an uči prema svim *kirā'etima* čija je autentičnost potvrđena i evidentirana jeste oživljavanje Sunneta Allahovog poslanika, Muhammeda, s.a.v.s. Sve te kiraetske varijante čine integralni tekst Objave, tj. načine na koje je Uzvišeni Stvoritelj želio da sačuva izgovor kur'anskih riječi i harfova. U potpunjavanje svih tih načina čitanja Kur'ana je potpunjavanje svega ostalog što je Uzvišeni objavio, te se takvo nastojanje, odnosno praksa tretira kao poželjan, iznimno vrijedan, ali ne i obavezan vid ibadeta. Zadovoljavanje jednim načinom čitanja Kur'ana u odnosu na drugi je prihvatljivo i nije pokuđeno budući da svaki način sadrži i čuva željeno značenje, poruku i intenciju

Zakonodavca. Ali, u prakticanju ostalih *kirā'eta* krije se ulemanska posebnost, duhovna posvećenost i adekvatna nagrada na budućem svijetu (Kušeydān, 2014:38).

10. Predostrožnost prilikom čitanja Kur'ana na više *kirā'eta*

Ibn Mudžāhid, autor djela *As-Sab'a fil-qirā'āt*, učačima Kur'ana na više *kirā'eta* savjetuje da se u slučaju nesigurnosti ili sumnje pridržavaju nekoliko principa:

– kada se pojavi sumnja kod učača Kur'ana da li se neki glagol čita u muškom ili ženskom rodu, preporuka je da primjeni muški rod, jer stil Kur'ana preferira muški rod, npr.: *تَعْمَلُونَ / يَعْمَلُونَ*

– kada sumnja da li se neka riječ čita s *hemzetom* ili bez *hemzeta*, preporuka je da izostavi *hemze*, npr.: *مَأْوَاهُمْ / مَأْوَاهُمْ*

– kada sumnja da li se neka riječ čita spojeno ili rastavljeno, preporuka je da se opredijeli za varijantu spajanja, npr.: *أَنَّ لَا / أَلَّا*

– kada sumnja da li se primjenjuje izvedena ili obična dužina, preporuka je da se opredijeli za običnu dužinu, kao što je, npr., slučaj s *bedelom* u riječi: *آمَنُوا*

– kada sumnja da li se neki *elif* čita s *fethom* ili *imālom*, preporuka je da zadrži izgovor *fethe*, jer se izgovorom *fethe* greška ograničava na jedno mjesto, dok se kod primjene *imāle* greška distribuirana na više mjesta, budući da postoji velika i mala *imāla* (Suyūṭi, 2008:1/229).

11. Koristi postojanja različitih kiraetskih formi

Promišljanjem prirode samih *kirā'eta* i razložnosti njihovog postojanja, moguće je pobrojati mnoge koristi za islamski ummet, među kojima izdvajamo sljedeće:

– *kirā'eti* predstavljaju olakšicu muslimanskom ummetu, pogotovo Arapima koji su govorili različitim dijalektima u vrijeme Objave, jer im je posredstvom *kirā'eta* omogućeno da čitaju Kur'an shodno vlastitim govornim navikama i specifičnostima;

–u mnoštvu kiraetskih varijanti kriju se mnogi aspekti nadnaravnosti i stilske ljepote kur'anskog izraza: dva *kirā'eta* u nekom ajetu imaju status dva ajeta, čime se umanjuje potreba za ponavljanjem i dodatnim proširivanjem govornog diskursa;

– *kirā'eti* su omogućili pripadnicima ummeta da se ujedine oko kur'anskog jezika te da se na taj način sačuva izvornost, originalnost i leksičko bogatstvo arapskog jezika;

– *kirā'eti* su izvor tumačenja Kur'ana i argument validnosti ustanovljenih normi gramatike arapskog jezika. Prva metoda tumačenja kur'anskog teksta jeste metoda tumačenja Kur'ana Kur'anom. Budući da *kirā'eti* fungiraju kao dio kur'anskog teksta, logično je što su ih mnogi klasični mufessiri u velikoj mjeri koristili u svojim tefsirskim djelima. K tome, ne treba izgubiti iz vida važnost *kirā'eta* u deriviranju šerijatskih propisa, o čemu postoje istraživanja, objavljeni radovi i monografije na bosanskom jeziku (Ibnul-Ğazari, 1/52-53).

Preferencija među *kirā'etima*

Pitanje opravdanosti preferencije među kiraetskim varijantama je bilo predmet diskusije brojnih islamskih učenjaka. Jedni su odobravali, a drugi osporavali takav postupak. Među poznatim učenjacima koji su odobravali preferenciju bili su: Ebul-Abbās el-Bagdādi, Mekki el-Kajsi, Ibn Džerīr et-Taberi, Ebu Hāmid el-Gazāli, Ebu Bekr el-Arebi, Ahmed b. Hambel, kao i većina glasovitih arapskih jezikoslovaca.

Ebul-Abbās el-Bagdādi je kazao: „Ko želi vrhunski *kirā'et*, neka slijedi Ebu Amrov *kirā'et*, ko želi etimološku naglašenost, neka slijedi Ibn-Kesīrov *kirā'et*, ko želi *tilāvetsku* tečnost, neka slijedi Asimov *kirā'et*, ko želi rečeničku egzotičnost, neka slijedi Ibn Amirov *kirā'et*, ko želi predajnu dosljednost, neka slijedi Hamzin *kirā'et*, ko želi stilsku prefinjenost, neka slijedi Kisā'ijev *kirā'et*, a ko želi Poslanikov, s.a.v.s. sunnet, neka slijedi Nāfijev *kirā'et*.“ (Al-Fārisi, bez god. izdanja: 1/22). Svako ko je pročitao nekoliko stranica Taberijevog tefsīra, mogao je da primjeti kako autor vrši preferenciju među *kirā'etima* formulacijom „najbliži ispravnosti od ta dva *kirā'eta*...“ ili formulacijom „od ta dva *kirā'eta* najviše me oduševljava...“³. Kada je upitan Ahmed b. Hanbel o tome koji *kirā'et* mu je najdraži, odgovorio je: „Nāfijev *kirā'et*, a poslije njega Asimov *kirā'et*.“ (Ibnul-Ğazari, 1/112).

³ Vidjeti, npr. Taberijev komentar 6. ajeta sure El-Mā'ide.

Među brojnim učenjacima koji su osporavali jezičke komparacije i preferiranje jednih u odnosu na druge *kiā'ete* bili su: Ebu Amr ez-Zāhid, Ebu Dža'fer en-Nehhās, Ibn Hibbān, Ahmed b. Jahjā, poznat kao S'aleb, Ebul-Hasan el-Eš'ari, Ebu Bekr el-Kādi, Ebu Hātim i dr. Oni su na različite načine argumentirali svoje opredjeljenje. Tako, npr., En-Nehhās, kaže: „Shodno ubjeđenju sljedbenika islama, nije ispravno da se za jedan autentični *kirā'et* kaže kako je vredniji od drugog, budući da su oba prenesena od Poslanika, s.a.v.s. Takav čin bio bi ravan grijehu. Poznato je da su prvaci među ashabima osuđivali slične postupke.“ (Zarkaši, 2006:1/235). Veoma upečatljiva je izjava Sa'leba,⁴ koji kaže: „Kada posmatram razlike među *kirā'etima* s aspekta sintaksičkih promjena, ne upuštam se u vredonosnu komparaciju među tim razlikama, ali kada analiziram ljudski način izražavanja, tada dajem prednost rječitijim formama.“ (Zarkaši, 1/235).

U svakom slučaju, preferencija među *kirā'etima* koja bi značila obezvređivanje, marginaliziranje ili uklanjanje iz upotrebe nekog autentičnog *kirā'eta* ne bi trebala biti predmet razilaženja među muslimanima, pogotovo ne među ulemanskim krugovima. Insistirati na takvom diskursu mogu ljudi sa sumnjivim motivima, lošim predrasudama ili, pak, znanstvenici s pogrešnom percepcijom prirode samih *kirā'eta*, kao što je to slučaj s nekim mufessirima i arapskim jezikoslovcima. S druge strane, ako bi se preferencija među *kirā'etima* ograničila samo na isticanje poznatijeg, raširenijeg i prefinjenijeg jezičkog izraza sadržanog u jednom *kirā'etu*, shodno prihvaćenim normama stilistike, gramatike i semantike arapskog jezika, bez umanjivanja stilske vrijednosti drugog *kirā'eta*, tada bi se za takvu preferenciju moglo naći opravdanje, premda je, sa stajališta islamskog vjerovanja, najsigurnije ne vršiti vrednovanje među autentičnim *kirā'etima* jer su svi oni dio Objave, a time i dio Poslanikove, s.a.v.s., prakse.

Zaključak

Kirā'eti, kao varijante izgovora kur'anskih riječi, pojavljuju se uporedo sa samim objavljivanjem Kur'ana u svjetlu

⁴ Abul-Abbās Aḥmad b. Yaḥyā al-Bagdādi an-Naḥwi, poznat po nadimku Ṭa'lab, učenjak, muhaddis, predvodnik kufanske lingvističke škole, umro 291. h. g. u Bagdadu. Vidi: Zirakli, 6/254.

najlegitimnije primjene, oličene u Poslanikovom, s.a.v.s., učenju Kur'ana. Na postojanje više *kirā'eta* u jednom ajetu može se gledati kao na postojanje više ajeta integriranih zajedničkom tematikom. Iznimno je važno da se *kirā'eti* tretiraju na pravilan način i da im se pristupa onako kako se pristupa i samom tekstu Kur'ana.

Islamski ummet ima jedinstven stav o tome da se tekst Kur'ana čita na deset autentičnih *kirā'eta*, odnosno dvadeset *rivājeta*, bilo to u namazu ili izvan namaza. Svaki drugi način čitanja kur'anskog teksta, neke kur'anske riječi ili harfa smatra se neautentičnim *kirā'etom* (*šāzz*) te se njegova upotreba u smislu *tilāveta* tretira kao kršenje šerijatskih normi ustanovljenih konsenzusom islamskih učenjaka – *idžmā'om*. Nema sumnje da je kolektivna obaveza (*fard kifāje*) izučavanje *kirā'etske* nauke i prenošenje tog znanja na jedan dio muslimanske populacije. Time se čuva izgovorna dimenzija kur'anskog teksta i sprečava zanemarivanje, zaboravljanje ili nestajanje bilo čega što predstavlja sastavnu komponentu kur'anskog *nazma*. Oslanjanje na tradiciju usmenog poučavanja (*el-iqrā'*) te na znanje i vještinu autoriteta iz oblasti *kirā'eta* (*šujūh*) čiji senedi kontinuirano sežu do Poslanika, s.a.v.s., ključni je moment u njegovanju i širenju kiraetske nauke, kao i očuvanju primjene manje poznatih kiraetskih varijanti koje pripadaju autentičnoj kategoriji.

Deset sačuvanih *kirā'eta*, odnosno dvadeset *rivājeta* održavaju statut *tevātura* kur'anskog teksta. Kur'an je Allahov govor prenesen *tevātur* predajom i zapisan u Mushafu počevši od sure El-Fatiha do sure En-Nās. Prema tome, svaka izgovorna forma Kur'ana sačuvana u praktičnoj primjeni deset *mutevātir kirā'eta* ima status Objave, za razliku od kiraetskih formi koje odudaraju od utvrđenih kriterija vjerodostojnosti te se, kao takve, koriste samo u tefsirske ili lingvističke svrhe, ali nikad u statusu kur'anskog teksta.

Budući da se u prošlosti događala konfuzija kod neupućenih u pogledu pravilne percepcije pojmova *sedam harfova* i *sedam kirā'eta*, što je dovelo do stavljanja znaka jednakosti između ta dva pojma, islamski autoriteti su često upozoravali na tu pojavu. *Sedam harfova* predstavlja sedam arapskih dijalekatskih specifičnosti uključenih u tekstualnu i izgovornu (*tilāvetsku*) strukturu Kur'ana u vidu olakšice prvoj generaciji muslimana koji su pripadali različitim arapskim plemenima i govorili svojim karakterističnim

narječjima, dok sedam *kirā'eta* predstavlja načine čitanja Kur'ana koje su njegovali i raširili kiraetski imami za čiji se izbor opredijelio Ibn Mudžāhid u poznatom djelu *Kitāb as-sab'a* u četvrtom stoljeću po Hidžri.

Svaki autentični *kirā'et* ima svoju formalnu i semantičku vrijednost koja je u suglasju s drugim *kirā'etima*. Nemoguće je naći nesuglasje između dvije ili više kiraetskih varijanti u smislu da jedna sadrži dozvolu, a druga zabranu ili restrikciju. Dokazano je da među autentičnim *kirā'etima* vlada komplementarnost: neki *kirā'eti* sadrže dodatno značenje u odnosu na druge *kirā'ete*, ili objašnjavaju konciznost, ili ograničavaju pojmovnu neograničenost, ili specificiraju pojmovnu općenitost.

U radu je naglašeno da su sve autentične kiraetske forme dio kur'anskog *nazma* i kao takve tretiraju se kao dio Objave. Međutim, fikhske razlike su rezultat idžtihada. Svaki mezheb u odnosu na drugi je ispravan, ali istovremeno i podložan mogućoj manjkavosti, odstupanju ili pogrešci, za razliku od kiraetskih mezheba koji su u međusobnoj korelaciji ispravni i nisu podložni pogrešci. Nastojanje da se Kur'an uči prema svim *kirā'etima* čija je autentičnost potvrđena i evidentirana predstavlja oživljavanje sunneta Allahovog poslanika, Muhammeda, s.a.v.s. Sve te kiraetske varijante čine integralni tekst Objave, tj. načine na koje je Uzvišeni Stvoritelj želio da sačuva izgovor kur'anskih riječi i harfova.

Literatura

- Al-Asqalāni, A. A. (1988). *Fatḥ al-Bāri bi šarḥ Šaḥīḥ al-Buḥārī*, Kairo: Dār ar-Rayyān li at-turāṭ.
- Al-Bagawi, Abu Muḥammad Al-Ḥusayn b. Mes'ūd (1989). *Ma'ālim at-tanzīl* (Tafsīr al-Bagawi). Rijad: Dār aṭ-ṭayyiba.
- Al-Bannā, A. M. (1987). *Ithāf fuḍalā' al-bašar*. Bejrut: Ālam al-Kutub.
- Al-Fārisi, A. Ḥ. (n.d.). *Al-Ḥuḡḡatu fi 'ilal al-qirā'āt as-sab'a*. Bejrut: Dār al-kutub al-'ilmiyya.
- Al-Qurṭubi, M. A. (1996). *Al-Ġāmi' li 'aḥkām al-Qur'ān*, Kairo: Dār al-ḥadīṭ.

- Al-Makki, I. Q. (1979). *Al-'Ibāna 'an m'āni al-qirā'āt*. Damask: Dār al-Ma'mūn li at-turāt.
- As-Suyūṭi, Ğ. (2008). *Al-Itqān fi 'ulūm al-Qur'ān*, Bejrut: Mu'assasa ar-risāla.
- Az-Zarkaši, B. (2006). *Al-Burhān fi 'ulūm al-Qur'ān*. Kairo: Dār al-ḥadīṭ
- Az-Zirikli, Ḥ. M. (2002). *El-'A'lām*, Bejrut: Dār al-'ilm li al-malāyīn.
- Az-Zurqāni, M. A. (n.d.). *Manāhil al-'irfān fi 'ulūm al-Qur'ān*, Kairo: Maṭba' Īsā al-Bāba al-Ḥalabi wa šurakā'uh.
- Ibnul-Ġazari, M. M. (n.d.). *An-Našr fi al-qirā'āt al-'ašr*. Bejrut: Dār al-fikr.
- Ibnul-Ġazari, M. M. *Munğid al-muqri'in*. Bejrut: Dār al-kutub al-'ilmiyya.
- Kušejdān, I. M. (2014). *As-Subul an-nayyirāt fi ahimiyyati 'ilm al-qirā'āt*. Dubai: Al-'imārāt al-'arabiyya al-muttaḥida.
- Muḥaysin, M. S. (n.d.). *Tārīḥ al-Qur'ān al-Karīm*. Aleksandrija: Mu'assasa aš-šabāb al-ğāmi'a.
- Šošić, Dž. (2014). *Kiraeti u tefsiru El-Džāmi' li 'aḥkāmi'l-Qur'ān imama Kurtubija*, Sarajevo: FIN i El-Kalem.

A TRADITIONAL APPROACH TO QIRA'ATS

Dževad Šošić, PhD

Abstract

The status of qira'ats in relation to the integral Qur'anic text has been the subject of disagreement among Islamic scholars. Some have identified qira'ats with the Qur'an, some have made a distinction between these two terms, whereas some have seen in them the relationship between a part and the whole. Various views on the emergence and role of qira'ats in the tradition of the reading of the Qur'an have affected different theoretical and practical approaches to this Qur'anic specificity. In this paper we attempted to present the most relevant approaches to the phenomenon of qira'ats, regardless of whether they are related to historical, legal, tafsir or linguistic context; the approaches reflecting the principles of Islamic teaching contained in the Qur'an and Sunnah, and which, as such, present valid guidelines to all those who speak or write about this topic.

Keywords: the Qur'an, qira'ats, seven harps, imams, tilāvet, preferences, tedzvīd

أ. د. جواد شوشيتش ، كلية الدراسات الإسلامية - جامعة سراييفو

دراسة القراءات القرآنية في ضوء المنهج القديم

الملخص

طبيعة مقام القراءات القرآنية بالنظر إلى النص القرآني كانت وما زالت مسألة اختلاف بين العلماء المسلمين. فساوى بعضهم بين القراءات القرآنية والقرآن الكريم، بينما فرق آخرون بين هذين المصطلحين، وهناك آخرون عرفوا العلاقة بينهما على أنها علاقة الجزء بالكل. وقد كانت الاختلافات في نشأة القراءات القرآنية ودورها في التراث الإسلامي المختص بطريقة قراءة القرآن الكريم سببا في نشوء مناهج نظرية وتطبيقية مختلفة تعالج هذه الخصيصة القرآنية. وقد حاولنا في هذا البحث أن نقوم بتقديم أهم المناهج التي تعالج قضية القراءات القرآنية، بغض النظر عما إذا كانت هذه المناهج تنبع من سياقات تاريخية، أو فقهية، أو تفسيرية، أو لغوية. هذه المناهج في حد ذاتها هي مرآة لمبادئ التعاليم الإسلامية المستوحاة من القرآن والسنة، وهي بذلك تعتبر خطوطا توجيهية معتبرة لكل الباحثين في هذه المسألة .

الكلمات الأساسية: القرآن، القراءات القرآنية، سبعة أحرف، الأئمة، تلاوة القرآن، التفضيل، التجويد .